

BASÎRET VE DİRENİŞ

Basîret Gazetesinde Açe'deki
Hollanda Savaşı'nın (1873-1904)
İlk İki Yılına Ele Alan Metinlere Dair

Doç. Dr. Adem EFE
Dr. Mehmet ÖZAY
Dr. Ekrem SALTİK

İBN HALDUN
UNİVERSİTESİ
YAYINLARI

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Basiret ve Direniş
Basiret Gazetesinde Açe'deki
Hollanda Savaşı'nın (1873-1904)
İlk İki Yılına Ele Alan Metinlere Dair

1. Baskı: İstanbul 2018

Yazar: Doç. Dr. Adem EFE
Dr. Mehmet ÖZAY
Dr. Ekrem SALTİK

ISBN: 978-605-67533-0-5

Editör: Savaş TALİ

Yayın Yönetmeni: Savaş TALİ - Miraç GÜNDÜZ

Dizgi&Mizanpaj: Endülüs - Mevlüt Sami

Kapak: Endülüs - Ozan

Baskı&Cilt: Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.

Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar / İstanbul

Tel: 0212 446 88 46 - Sertifika No:12266

İbn Haldun
Üniversitesi Yayınları:

Ulubatlı Hasan Cd. No: 2 33494

Başakşehir / İstanbul

Tel: 0212 692 0212

İbn Haldun Üniversitesi Yayınları
bir İbn Haldun Üniversitesi
departmanıdır.

Efe, Adem

Basiret ve direniş : Basiret Gazetesinde Açe'deki Hollanda Savaşı'nın (1873-1904) ilk iki yılını ele alan metinlere dair sosyolojik bir inceleme / Adem Efe, Mehmet Özay, Ekrem Saltık ; editör Savaş Tali. -- 1. basım. -- İstanbul : İbn Haldun Üniversitesi, 2018.

152 s. ; 21 sm. -- (İbn Haldun Üniversitesi Yayınları ; 2)

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978-605-67533-0-5

1. Açe (Endonezya)_Tarih. 2. Hollanda Savaşı (1873-1904)_Açe, (Endonezya). 3. Açe (Endonezya)_Tarih_Gazeteler. 4. Açe (Endonezya)_Tarih_Savaşlar.

DS 646.15

959.81

Bu eserin tüm yayın hakları İbn Haldun Üniversitesi Yayınları'na aittir

Âdem EFE

1994 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) İlahiyat Fakültesi'nde bilim uzmanı olan Efe, 2002'de bilim doktoru, 2011'de doçent ve 2016'da İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde profesör unvanlarını aldı. Efe halen SDÜ Engelliler Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü olarak görev yapmaktadır. Muasır Avrupâ'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar, (Yusuf Akçura), Yeni Zamanlar Yay., İstanbul 2004; Dini Gruplar Sosyolojisi, Dönem Yay., İstanbul 2013; Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e ve İslamcılar ve Modernleşme, Türkiye Alim Kitapları, Omniscriptum GMBH & Co. KG, Saarbrücken, Almanya 2016 eserlerin sahibi olan Efe'nin uzmanlık alanları, II. Meşrutiyet Dönemi Türk Siyasal ve Düşünsel Hayatı: İslâmcılık, Modernleşme, Osmanlı-Türk Kültürel Hayatı, Tasavvuf, Dini Gruplar: Tarikat ve Cemaatler, Alevilik/Bektaşılık/Tahtacılar, Dezavantajlı Gruplar'dır.

Mehmet ÖZAY

Marmara Üniversitesi'nde Sosyoloji-Antropoloji yüksek lisans ve Din Sosyolojisi doktorası yapan Özay, 2006-2017 yılları arasında Açe-Endonezya ve Malezya'da bazı devlet ve özel üniversitelerinde alanında dersler verdi. Malay dünyası, sömürge dönemi eğitim ve misyonerlik vb. alanlarda araştırmalar yapan Özay kaleme aldığı çalışmaları Türkçe, İngilizce ve Malayca ulusal ve uluslararası akademik ve genel dergilerde yayınlandı. Açe Darüsselam Sultanlığı: İslâm öncesi dönemden 20. yüzyıl başlarına kadar Açe tarihi, (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2018) bulunmaktadır. Özay, akademik yaşamına İbn Haldun Üniversitesi'nde devam etmektedir.

Ekrem SALTİK

"Osmanlı Sosyal Hayatında Kitap" adlı teziyle Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesi alan Saltık, "Toplumsal Belleğin Yitimi Tartışmaları Bağlamında Harf İnkılabı" konulu teziyle doktora çalışmasını tamamladı. Çeşitli belgesel ve kültür-sanat programlarına imza atan Saltık'ın, "Güney Asya ve Uzakdoğu'da Osmanlı İzleri" adlı eseri başta olmak üzere çeşitli yayınlanmış çalışması bulunuyor. Saltık, halen İstinye Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	13
Giriş.....	17
Hollanda Savaşı Öncesi Siyasi Gelişmeler	25
Basiret Gazetesi Yayınlarında Hollanda Savaşı	38
Basiret Gazetesi'nde Açe ve Pan-İslamizm Vurgusu.....	40
Basiret Gazetesi'nde Hollanda Savaşı Haberlerinde İşlenen Konular	46
Açe Elçilerinin İstanbul'da Hükümet Çevreleriyle Görüşmeleri.....	47
Savaşın Başlangıç Safhası.....	54
Sumatra Seferi	55
Osmanlı Hükümetinin Hollanda Saldırısını Protestosu	56
Saraya saldırı	56
Açe'de İslamlaşma Süreci ve Osmanlı Devleti'yle İlk Temaslar	59
Açe-Osmanlı Tabiiyet İlişkisi	61
Açeliler.....	62
Hollanda Sömürge Yönetiminden Açe Sultanı'na Mektup	63
Basiret Editöryal Görüşleri	65
Açe'nin Coğrafi Konumu, Yönetim Yapısı, Sumatra Adası'nda Hollanda Hakimiyeti ve Erken Dönem Sömürgecilik	66
Sınırdaki Hareketlilik ve Açelilerin Savunma Savaşı	68
Hilafet ve İstanbul'a Gelen Elçiler	68
Hilâfetin Kuvveti.....	69
Bölge Müslümanlarının Açe'deki Savaşa Verdikleri Tepkiler	69
Cavahırların Açelilerle İttifakı.....	70
Hollanda Yönetiminden Barış Talepleri ve Van Swieten'in Ordu Komutanı Olarak Atanması	70
İkinci Saldırı İçin Asker Temini	74
Hollanda ve İngiltere Arasında Malay Dünyasının Paylaşılması	75
Sömürge Ordusu Hakkında Bazı Görüşler ve Siyasi Mülahazalar	76
İkinci Saldırı Öncesi Son Durum.....	78
İngilizler ve Diğer Avrupalıların Savaşa Karşı Yaklaşımları.....	83
Hicazda Bir Açeliden Mektup	84
Açeli Hacılardan Vergi Toplanması.....	87
İkinci Saldırı Süreci	88
a) Şehir merkezinde çatışmalar	88
Açe Muhârebesi	88
b) Saray ve çevresinde işgal girişimi	89
c) Açe sorununun uluslararası bir soruna dönüşebileceği.....	90
d) Hollandalı komutandan Açe sultanına mektup	91
e) 'Saray'a saldırı ve ilgili gelişmeler	92
f) Açe'de birlik süreci.....	92
g) Top bataryaları ve kolera	94

h) Cami saldırısı.....	94
ı) Avrupa-Medeniyet başlığı altına gelecek olanlar	95
Açe'de Liderin Kaybı.....	96
a) Sultan vefat etti.....	96
b) Açeliler: Savaşa devam	96
c) Saray ve çevresinde savaş	97
Açe Siyasetinde Arapların Varlığı	98
Açelilerin Cengaverliği ve Yoksunluklar	99
Singapur Adası'ndan Yardım Söylemi.....	99
Sarayın Jeo-stratejisi.....	100
Hollanda Ordusu	100
Açe-Hollanda anlaşması.....	102
Hollanda'nın Savaş Açmasına Sebep	102
Sarayın Alınması.....	103
a) Sarayın alınması üzerine kutlamalar	103
b) Saray düştü ancak savaş devam ediyor.....	104
c) İngiliz ve Osmanlı topları	104
d) Açelilerin 'süpriz' saldırısı.....	106
e) Saray kuşatmasındaki Hollanda askeri varlığı	107
f) Savaşta belirsizlikler.....	108
Açeliler ve Felemenkliler	108
g) Hollanda birliklerinde ağır kayıplar ve Cava Adası'ndan destek.....	109
h) General van Swieten'in yorumu.....	110
Felemenkliler ile Açeliler	110
ı) Açe savunmasında kopmalar başlıyor	111
i) Van Swieten'in mektubuna alternatif.....	111
Açe'de Felemenkliler.....	111
j) Savaş zayıtı.....	113
<i>Times</i> 'da Açe Savaşı	114
Basiret	118
Morning Post'da Açe savaşı	119
Morning Posta Gazetesi Açe hakkında şu mühim bendi yazıyor	119
Hollanda Ordusunda Askeri Sevkiyat Talebi ve Üçüncü Saldırı İhtimali	123
Açe Havâdisi	124
Açe'de Direniş	124
Basiret.....	126
Hollanda Ordusunda Kolera Alarmı	127
İki Yıllık Savaşta Yaşanan Sorunlar	128
Sonsöz.....	131
Kaynakça	139
Dizin.....	147

Hollanda Savaşı'nda hayatlarını kaybeden,
ancak verdikleri mücadele ile
Malay Takımadaları'nın özgürleşmesinin
kapısını aralayan Açelilerin aziz hatırasına.

TAKDİM

Basîret Gazetesi, Ali Efendi tarafından 1870-1908 yılları arasında İstanbul'da iki devre halinde yayınlandı.

Ali Efendi, Basîret'i çıkarmak için hükümetten izin ister, ancak Girit'teki isyan üzerine gazetenin yayını gecikir ve 1870 yılında hükümetten aldığı 300 altın destekle gazete ilk başta beş gün, sonraları her gün çıkar.

Basîret Gazetesi'nde, 1870-1871 Fransa-Prusya savaşı sırasında Almanya yanlısı yazı ve haberlere yer verildi. Almanya'nın savaşı kazanması sonrasında Almanya Başvekili Prens Bismarck Ali Efendi'yi Almanya'ya davet etti. Almanya ziyareti sırasında Prens Bismarck'tan oldukça iyi bir para yardımı aldı ve kendisine modern bir baskı makinesi hediye edildi. Yeni baskı makinesiyle gazetesini geliştirdi ve trajını artırdı. Bundan sonraki dönemde Basîret, aşırı bir Alman taraftarlığı politikası takip etmeye başladı.

Ali Efendi, aynı yıllarda Hidiv İsmâil Paşa'dan aldığı maddi destekle Mısır ile ilgili haber ve lehte birçok yorumlara yer verdi. Ayrıca Basîret Gazetesi Kahire'de de çıkarılmaya başlandı.

Gazete, amacı itibariyle çeşitli ilmi gelişmeleri, toplumun eğitimini, kalkınmayı, sanayileşmeyi, çağdaş uygarlığa nasıl ulaşır olmayı ele alırken, diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sorunları, Osmanlı toplumunda yaşayan azınlıkların

ayrılma taleplerini dile getirerek ne yapılması gerektiği konularını işledi. Azınlıkların ayrılık taleplerinin nasıl önleneceğine dair makaleler yayınladı. Osmanlı Devleti içerisinde meydana gelen ayrılıkçı faaliyetlerinin yanı sıra, Rus ve İngiliz emperyalizmine karşı İttihâd-ı Osmânî ve İttihâd-ı İslâm fikirlerinin savunuculuğunu yaptı.

Dönemin Osmanlı hükümetiyle iyi ilişkiler kuran Basiret Gazetesi, topluma karşı sorumluluklarını bir gazete olarak yerine getirmeye çalıştı. Dokuz yıllık yayın hayatında başta halk olmak üzere toplumun bütün kesimleriyle iyi ilişkiler kurdu, dönemin diğer yayın organlarıyla farklı konularda polemiklere girmiş ve münakaşalar yaptı.

Basiret Gazetesi, yukarıda belirtilen Alman ve Mısır taraftarı makaleleri yayınlamasının ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen iç olaylara gösterdiği duyarlılık yanında, gerek Osmanlı'yı, gerekse İslâm milletlerini ilgilendiren dış olaylara da ilgi gösterdi ve "Açe'deki Hollanda Savaşı'nın ilk iki yılını, yani 16 Mart 1873 ve 12 Nisan 1876 tarihleri arasındaki sayılarında konu edindi.

Basiret Gazetesi, yapılan bu çalışmanın konusu olan Hollanda'nın Açe'ye savaş açmasını ve Açe'nin verdiği mücadeleyi sayfalarına taşıdı. Ancak gazete, Açe'deki olayların meydana gelişine ilgili olarak kendi iç kaynakları dışında yabancı basında çıkan yayınlardan büyük oranda yararlandı. Bazı haberlerin verilmesinin ardından 'Basiret' alt başlığı açılarak gazete editörünün Açe'de süren savaşla ilgili yayın politikasına uygun yorumlara yer verildi. Özellikle Gazetedeki bu yorumların okuyucu kitlesini bilgilendirmesi rolü kadar, dönemin Osmanlı hükümetini gelişmeler karşısında, bir tür İslâm Birliği çerçevesinde harekete geçirme ve bu anlamda bazı politikalara yönlendirme gibi bir işlevi olduğu görülür.

Editörün yorum bölümlerinde, Hollanda yönetiminin, bağımsız bir devlet olan Açe Darüsselam Sultanlığı'nın topraklarına

yönelik haksız ve hukuktan uzak saldırıları karşısında dönemin 'medeni' Avrupa devletlerinin bu zulme bir an önce son verme konusunda girişimde bulunmaları yönünde çağrıda bulunarak bu saldırıların önlenmesine çalıştı.

Basîret Gazetesi, Açe'deki olaylarla ilgili Açe elçilerinin Osmanlı Hükümeti nezdinde yaptıkları girişimleri ele alırken, Açe'ye yönelik bu saldırılarla ilgili yapılan görüşmelerle okuyucu-yu bilgilendirmeye ve ilgilileri yönlendirmeye çalıştı.

Kitabın içeriğinde belirtilen konuları sayfalarına taşıyan Basîret Gazetesi, Batı emperyalizmine karşı duruşu ve bu duruşu Hollanda'nın Açe'yi işgal etme ve oradaki meşru yapıyı ortadan kaldırma saldırısı örneğinde olduğu gibi konularda haberler verir ve makaleler yayınladı.

Eserin başlangıç bölümlerinde konu başlıkları "*Basîret Gazetesi Yayınlarında Hollanda Savaşı*"; "*Basîret Gazetesi'nde Açe ve Pan-İslamizm Vurgusu*"; "*Açe Elçilerinin İstanbul'da Hükümet Çevreleriyle Görüşmeleri*"; "*Savaşın Başlangıç Safhası*"; "*Osmanlı Hükümetinin Hollanda Saldırısını Protestosu*"; "*Açe'de İslamlaşma Süreci ve Osmanlı Devleti'yle İlk Temaslar*" vb. şeklinde ele alınmıştır.

Eserin son bölümlerinde, savaşın akışı anlatılmakta ve Hollanda'nın günün şartlarına göre sahip olduğu yeni teknolojiler ve savaş gücü, Açe'de istediğini elde ettiği belirtilmektedir. Savaşın bir döneminde Açelilerin Hollanda sömürge güçlerine karşı üstünlük kurması üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, Basîret Gazetesi'nde ifade edildiği gibi, Açe elçilerinin İstanbul nezdindeki bütün girişimlerine ve Osmanlı Devleti'nin ve halkın arzu-larına rağmen istenilen yardımlarının Açe'ye ulaşamaması; diğer taraftan emperyalist ülkelerin barış için gerekli desteği vermeyip farklı amaçlar gütmesi Açe'deki savaşın olumsuz sonuçlara ulaşıl-masına neden olduğu düşünülebilir.

Basiret Gazetesi'nde ele alınan Hollanda-Açe Savaşı'nı sosyolojik inceleme bağlamında ele alan ve bunu önemli kaynaklarla destekleyerek okuyucuya sunan Prof. Dr. Adem EFE, Dr. Mehmet ÖZAY ve Dr. Ekrem SALTİK Bey'leri tebrik ediyor, bundan sonraki çalışmalarında başarılar diliyorum.

Prof. Dr. İlhan YERLİKAYA
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

Hollanda sömürge güçlerinin Açe Darüsselam Sultanlığı topraklarını istilasını konu alan yayınlar Basîret Gazetesi'nin dördüncü ve yedinci yılları arasında yer almaktadır. Buna göre, bu konuyla ilgili ilk haber 16 Mart 1873¹ ve son haberin ise 12 Nisan 1876² tarihli olduğu anlaşılıyor. Bununla birlikte, söz konusu bu tarih aralıklarında bazı nüshaların eksik olduğu gibi, bazı kesintilerle yayınına 1908 yılına kadar devam eden Basîret'in savaşın ilk üç yılından sonraki yıllarına dair herhangi bir yayın yapıp yapmadığı tespit edilememiştir.

Basîret Gazetesi, Açe topraklarında süren savaşla ilgili gelişmeleri, söz konusu bu ilk birkaç yıl boyunca Batı ülkelerinde yayınlanan dönemin önemli gazeteleri üzerinden takip etmiştir. Bu bağlamda, Basîret'te yer alan ilgili haberlerde söz konusu bu yayın organlarının isimleri zikredildiği gibi, örneğin "Penang Adası'ndan gönderilen telgraf" gibi bazı ifadelerle haberlerin kaynağı konusunda detay bilgiler de paylaşılmaktadır. Atıfta bulunulan gazeler şunlardır: "Figaro gazetesi"³, Daily Telgraf"⁴, Times⁵, Hind Times⁶, "La Turki"⁷, Liberte⁸, Levant Herald⁹,

- 1 Basîret, 16 Muharrem 1290 (16 Mart 1873), No. 876, Cumartesi, Yıl 4.
- 2 Basîret, 17 Rebiülevvel 1293 (12 Nisan 1876), No. 1784, Çarşamba, Yıl 7.
- 3 Basîret, 22 Cemaziyelahir 1290, No. 1004, Cuma, Yıl 4, s. 2.
- 4 Basîret, 22 Cemaziyelahir 1290, No. 1004, Cuma, Yıl 4, s.3.
- 5 Basîret, 4 Rebiülahir 1290 (31.05.1873), No. 941, Cuma, Yıl 4, s. 1; 5 Rebiülahir 1290 (01.06.1873), No. 942, Cumartesi, Yıl 4, s. 1-2; 5 Şaban 1290 (28.09.1873), No. 1041, Cumartesi, Yıl 4, s. 2-3.
- 6 Basîret, 1 Zilhicce 1290 (20.01.1874), No. 1137, Salı, Yıl 5, s. 2; 14 Rebiülahir 1292 (21.04.1875), No. 1504, Çarşamba, Yıl 6, s. 3; 24 Rebiülevvel 1292 (01.05.1875), No. 1513, Cumartesi, Yıl 6, s. 1; 7 Rebiülahir 1292 (13.05.1875), No. 1523, Perşembe, Yıl 6, s. 2.
- 7 Basîret, 22 Şevval 1286 (25 Ocak 1870), No. 3, s. 2; 20 Recep 1290, No. 1028, Cuma, Yıl 4, s. 2; 13 Rebiülevvel 1290 (11.05.1873), No. 924, Cumartesi, Yıl 4, s.1.
- 8 Basîret, 22 Şevval 1286, No. 3, s. 3.
- 9 Basîret, 30 Cemaziyelahir, No. 1011, Cumartesi, s. 1.

Constitutional¹⁰, Pal Mall¹¹, Agusburg (!) gazetesinin¹², Koloni Gazetesi¹³ Handelsblad Batavia gazete¹⁴, Da'ba Gazetesi¹⁵, Parlamen¹⁶, Daily News¹⁷, Morning Post¹⁸, Hint Times¹⁹, Memorial Diplomatique²⁰, Journal the Medical²¹, Pall Mall²², Akvadi Parlamen²³.

Açe'deki gelişmelerin yabancı basın üzerinden takibinin yanı sıra, bazı haberlerin ardından 'Basîret' alt başlığı açılarak gazete editörünün Açe'de süren savaşla ilgili yayın politikasına da açıkça yer verilmektedir. Özellikle bu yorumların okuyucu kitlesini bilgilendirme rolü kadar, dönemin Osmanlı hükümetini gelişmeler karşısında bir tür İslâm Birliği çerçevesinde harekete geçirme ve bu anlamda bazı politikalara yönlendirme gibi bir işlevi olduğu görülüyor. Buna ilâve olarak, bu yorum bölümlerinde Hollanda yönetiminin bağımsız bir devlet olan Açe Darüsselam Sultanlığı'nın vatan topraklarına yönelik 'hak' ve 'hukuk'tan yoksun saldırısı karşısında dönemin 'medeni' Avrupa devletlerinin bu zulme bir an önce son verme konusunda girişimde bulunmaları yönündeki çağrılara da tanık olunuyor.

10 Basîret, 30 Cemaziyelahir, No. 1011, Cumartesi, s. 2.

11 Basîret, 29 Rebiülahir 1290 (25.06.1873), No. 962, Salı, Yıl 4, s. 2; Basîret, 7 Şevval 1290 (28.11.1873), No. 1091, Perşembe, Yıl 4, s. 3.

12 Basîret, 5 Cemaziyelahir 1290, (30.06.1873), No. 989, Salı, Yıl 4, s. 1.

13 Basîret, 5 Cemaziyelahir 1290, (30.06.1873), No. 989, Salı, Yıl 4, s. 2.

14 Basîret, 5 Cemaziyelahir 1290, (30.06.1873), No. 989, Salı, Yıl 4, s. 2.

15 20 Recep 1290, No. 1028, Cuma, Yıl 4, s. 2.

16 1 Şaban 1290, No. 1037, Salı, Yıl 4, s. 2.

17 Basîret, 6 Sefer 1291 (24.03.1874), No. 1186, Salı, Yıl 5, s. 1.

18 Basîret, 26 Zilkade 1291 (04.01.1875), No. 1416, Pazartesi, Yıl 6, s. 2.

19 Basîret, 14 Rebiülahir 1292 (21.04.1875), No. 1504, Çarşamba, Yıl 6, s. 3; Basîret, 24 Rebiülevvel 1292 (01.05.1875), No. 1513, Cumartesi, Yıl 6, s. 1; Basîret; 7 Rebiülahir 1292 (13.05.1875), No. 1523, Perşembe, Yıl 6, s. 2; Basîret, 11 Rebiülahir 1292 (17.05.1875), No. 1526, Pazartesi, Yıl 6, s. 1-2.

20 Basîret, 5 Recep 1290 (29.08.1873), No. 1015, Perşembe, Yıl 4, s. 3; 9 Recep 1290 (02.09.1873), No. 1018, Pazartesi, Yıl 4, s. 1; 14 Rebiülahir 1290 (10.06.1873), No. 949, Pazartesi, Yıl 4, s. 2.

21 Basîret Gazetesi, 19 Şaban 1290 (12.10.1873), s. 1.

22 "If War Come", *The Malay Mail*, Wednesday 2 November 1898, No. 463, Vol. IV, p. 2.

23 1 Şaban 1290 (23.09.1873), No. 1037, Salı, Yıl 4, s. 2; 10 Rebiülahir 1290, No. 946, Perşembe, Yıl 4, s. ?; 12 Şaban 1291 (23.09.1874), No. 1332, Çarşamba, Yıl 5, s. 1.

İslâm coğrafyasının en doğusunda kabul edilen Malay Takımadaları'nda sömürgeciliğin en son nüfuz ettiği alan olarak bilinen Açe Darüsselam Sultanlığı topraklarında süren Hollanda Savaşı çeşitli bağlamlarda ele alınmayı hak etmektedir. Bu kısa çalışmada, 1870 yılında yayın hayatına başlayan İstanbul ve Kahire'de yayınlanan Basîret Gazetesi'nde çıkan haberlerle dönemin Osmanlı hükümetine ve de geniş kamuoyuna konunun aktarılışına dair bazı görüşlerin gündeme getirilmektedir.

Hollanda Savaşı'nın Basîret Gazetesi'nde ele alınışına dair ilk çalışmalarımız 2006 yılı başlarına kadar uzanır. O dönem, Bayezid Kütüphanesi'ndeki mevcut nüshaların tek tek taranması, ardından yakın dönemde söz konusu gazetenin dijitalize edilmesiyle bir kez daha gözden geçirilmesi gibi değişik süreçleri içeriyor. Ayrıca, kısmen de olsa Atatürk Kitaplığı'ndaki nüshaların da gözden geçirildiğini söylemeliyim. Bu anlamda, Basîret nüshalarının temelde Bayezid Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan temin edildiğini söylemek mümkün.²⁴ Nüshaların önemli bir bölümü 2006 yılında matbu nüshaların fotokopileri sağlanarak, diğer bazı nüshaları ise 2013 ve 2016 yıllarında İstanbul'a yaptığım kısa ziyaretler sırasında elde edilmiştir. Açe haberleri bazı nüshalarda ikişer tane olduğu gözleniyor.²⁵ Buna ilâve olarak bir iki nüshasında üç habere birden yer veriliyor.²⁶

Bu çalışmanın çeşitli safhalarında katkıda bulunan Prof. Dr. Adem Efe, Dr. Ekrem Saltık Beylere hassaten teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın son safhasında gazete varaklarının gözden geçirilmesindeki katkısı dolayısıyla Abdullah Öztop arkadışımızın gayretlerine de müteşekkirim. Bu çalışmanın özellikle Türkiye ve Endonezya'da Osmanlı-Malay Takımadaları konusunda

24 Basîret'in ilk sayısı hicri 20 Şevval 1286 tarihinde yayınlandı.

25 Basîret, 5 Rebiülahir 1290 (01.06.1873), No. 942, Cumartesi, Yıl 4, s. 1-2; 14 Rebiülahir 1290 (10.06.1873), No. 949, Pazartesi, Yıl 4, s. 2; 1 Zilhicce 1290 (20.01.1874), No. 1137, Salı, Yıl 5, s. 2.

26 Basîret, 11 Rebiülahir 1290 (07.06.1873), No. 947, Cuma, Yıl 4, s. 1; 5 Cemaziyelahir 1290, (30.06.1873), No. 989, Salı, Yıl 4, s. 1.

çalışmalara bir katkı olmasını temenni ediyorum. Bu bağlamda, söz konusu bu çalışmadan hareketle iki coğrafya arasındaki etkileşimler kadar, İslâm dünyasının bu bölgesinde sömürgecilik ve emperyalizm noktasında 'İslâm toplumları ve Batı', 'modernleşme ve bağımsızlık', 'ekonomik kalkınma ve eğitim' birbirinden bağımsız gibi gözükse ancak oldukça ilintili çeşitli alt başlıklarda çalışmalar yapılmaya müsait olduğunu belirtmek isterim.

Mehmet Özyay
Banda Aç
Şubat-2017

GİRİŞ

Açe, Hollanda'nın Malay Takımadalar'ındaki uzun sömürgecilik tarihi içerisinde günümüzde büyük bölümü Endonezya Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde kalan Takımadalar'ın en batısında yer alan ve Hollanda'nın bu Takımadalar'da en son nüfuz ettiği yer olarak bilinir. Söz konusu bu modern dönemdeki gelişme öncesinde, Malaka Boğazı'nın kuzeyi İngilizler güneyi ise Hollandalılar arasında paylaşılmasına konu olan Sumatra Anlaşma'nın imzalanması ve hemen akabinde Hollanda Doğu Hint sömürge yönetiminin Açe topraklarını istila girişimi öncesinde Açe Darüsselam Sultanlığı, Takımadalar'da son bağımsız devlet olarak hüküm sürüyordu. 16. yüzyıl başlarında kurulan ve Hollanda istilasının gerçekleşmeye başladığı 1873 yılına kadar bağımsızlığını kesintisiz devam ettirmiş olan Açe'yi önemli kılan hususların başında Osmanlı Devleti ile olan dini-siyasi ve de kısmen kültürel ilişkileri gelmektedir. Basîret Gazetesi'nin ilgili sayılarından hareketle ortaya konan bu çalışmada, Hollanda sömürge yönetiminin emperyalist çabası gözler önüne serilirken, Açe'nin Osmanlı Devleti'yle olan ilişkilerine de atıflar gündeme getirilmektedir.

Genel itibarıyla Takımadalar'da yaşayan halkların Hollanda sömürge yönetimi ile siyasi ilişkisinde üç farklı yapı zuhur ettiği görülür. Bunlar sırasıyla a) Merkezi Batavya'da bulunan Hollanda sömürge yönetimine doğrudan bağlı olan bölgeler; b) Otonom yapılar; c) Sömürge yönetimini kabul etmeyenler.²⁷ Bu

27 Basîret, 4 Şaban 1290 (27.09.1873), No. 1040, Cuma, Yıl 4, s. 1-2.

izah içerisinde Açe'nin konumu, bağımsız bir siyasi yapı olduğu ortaya konur.

Merkezi Batavya'da, yani bugünkü Cakarta'da, bulunan Hollanda Doğu Hint Yönetimi'ne (*Verenigde Oost-Indische Compagnie-VOC*) bağlı donanma birliklerinin 26 Mart 1873 tarihinde Açe Darüsselam Sultanlığı'nı istila amacıyla başkent Banda Açe'ye çıkartma yapması sadece bölgede değil, dönemin küresel güç çevrelerinde de yankı uyandırdı.²⁸ Hollanda Krallığı'nın Avrupa'daki gelişmeler çerçevesinde sömürge topraklarını genişletme ve böylece endüstriyel kapitalizme paralel olarak giderek daha fazla ihtiyaç duyulan hammaddeye ulaşma arzusu, hiç kuşku yok ki, dönemin emperyalizm eğiliminin bir gereği olarak vuku buldu. Bu noktada, emperyalist gücün ulaşım ağları ve imkânlarının gelişmesine paralel olarak teritoryal nüfuz çabalarını artırdığı görülür.²⁹

Bu maddi ihtiyaç, sömürge yönetiminin erişebileceği son topraklar hüviyetindeki Sumatra Adası'nın kuzeyindeki Açe bölgesini ele geçirmek için askeri imkânlarını sonuna kadar kanalize edecek bir politikanın ürünü olarak pratiğe geçirildi.³⁰ Bununla birlikte, Hollanda Krallığı'nın Açe sultanlığını ele geçirme teşebbüsünün bir yandan Osmanlı Devleti öte yandan dönemin Avrupa özelinde gelişmekte olan küresel ilişkileri noktasında da önem arz ettiği görülmektedir. Öyle ki, bu hususta Basiret editörleri tarafından "... *Yakın vakte kadar hiç kimsenin hatırına gelmeyen Açın vakası dünyanın birbirine karışmasına sebep olur.*"³¹ ifadesiyle dikkat çekilmektedir.

28 Basiret, 28 Cemaziyelahir 1290 (23 Ağustos 1873), No. 1009, Perşembe, Yıl 4, s. 2.

29 J. a. Campo. (1994). "Steam Navigation and State Formation", *The Late Colonial State in Indonesia: Political and Economic Foundations of the Netherlands Indies 1880-1942*, (ed.) Robert Cribb, Leiden: KITLV Press, s. 11.

30 K.M.Panikkar. (1959). *Asia and Western Dominance: A Survey of the Vasco Da Gama Epoch Asian History, 1498-1945*, London: George Allen&Unwin LTD, s. 48; Anthony Reid. (2005). "The Ottomans in Southeast Asia", *Working Paper No. 36*, Asia Research Institute (ARI), Singapore: National University of Singapore, s. 1.

31 Basiret, 27 Zilkade 1290 (17.01.1874), No. 1114, Cuma, Yıl 5, s. 2.

Hollanda'nın Açe topraklarını istila girişimi gerek Cava Adası, gerekse bölgedeki diğer adalarda olduğu üzere kısa sürede gerçekleşmediği gibi, bütün Açe topraklarının tümünde hâkimiyet anlamı da taşıyor.³² Bu anlamda Açe'de toplumun çeşitli kesimlerinin bireysel ve gruplar halinde katılımıyla topyekûn bir savaştan bahsetmek mümkün. Örneğin, *Basiret Gazetesi*'nin 26 Rebiülevvel 1290 (24.05.1873)³³ ve 5 Rebiülâhîr 1290 (01. 06. 1873) nüshalı metinlerinde yer alan, “*Açe ahâlîsi de vak'aya vatan ve hürriyet ve mâl ve cân için nihâyet dereceye kadar dayanmaya ve bir ferd kalıncaya kadar şebîd olmayı kararlaştırarak beynlerinde güyâ abd ve misâk etmişler.*” ifadenin de ortaya koyduğu üzere, Hollanda sömürge gücünün istilâsına karşı vatan topraklarının ve bağımsızlığın korunması Açe topraklarının bin yıllık İslâm geçmişinden neşet eden bir dini-siyasi ideoloji üzerine temelir.³⁴ Bu nedenledir ki, Açeliler tarafından ‘Hollanda Savaşı’ (*Prang Beulanda*) veya ‘Kafir Savaşı’ (*Prang Kaphe*) olarak da adlandırılan³⁵ ve 30 yıl³⁶, 40 yıl, kimi araştırmacıları göre ise 70 yıl süren,³⁷ bu savaş gerek insan kaynakları, gerekse maddi güç

- 32 Hasan Muhammad di Tiro. (2013). *Aceh di Mata Dunia*, (Çev.: Haikal Afifa), (Atjeh Bak Mata Donja), Banda Aceh: Bandar Publishing, s. 68.
- 33 Metinde hicri tarihlerin Miladi'ye çevrilmesinde bir gün farklılık olabilir.
- 34 Basiret, 19 Rebiülevvel 1290 (17 Mayıs 1873), No. 929, Cuma, Yıl 4, s. 1. (Not: Burada ‘bin yıldan’ kasıt, İslâm’ın erken dönemlerden itibaren Açe topraklarına yayılmasına atıf yapılmaktadır. ‘Açe Darüsselam Sultanlığı’, 16. yüzyıl başlarında kurulmuş olsa da, aynı coğrafyada aralarında Samudra-Pasai gibi önemli devletlerin de bulunduğu irili ufaklı site devletlerinin varlığı oldukça önemlidir. Bu bağlamda, Basiret’te ‘Açe Darüsselam Sultanlığı’nın tarihi varlığına atfen “... hiçbir devlete tabi olmayıp, birkaç yüz senelerden beri hür yaşamakta olduğu...” ifadesiyle bu sürecin son halkası olan Açe Darüsselam Sultanlığı’na atıf yapılmaktadır. *Bkz.*: Basiret, 8 Rebiülevvel 1291 (25.04.1874), No. 1214, Cumartesi, Yıl 5, s. 1.
- 35 İbrahim Alfian. (2006). “Aceh and The Holy War (Prang Sabil)”, (ed.). Anthony Reid, *Verandah Of Violence -The Background to the Aceh Problem-*, Singapore: Singapore University Press, s. 111; Taufik Abdullah. (1987). “Pengantar”, *Perang di Jalan Allah*, İbrahim Alfian, Cetakan Pertama, Jakarta: Pustaka Sinar Harapan, s. 11.
- 36 Howard Dick. (2002). “Introduction”, *The Emergence of A National Economy: An Economic History of Indonesia, 1800-2000*, (ed.). Howard Dick; Vincent J.H. Houben; J. Thomas Lindblad; Thee Kian Wie, Leiden: KITLV Press, s. 2.
- 37 *Basiret Gazetesi*'nin 26 Zilkade 1291 (4 Ocak 1875) tarihli nüshasında ‘*Morning Post*’ adlı gazetede yayınlanan metinde zikredildiği üzere, Açelilerin savaş

anlamında sadece Hollanda Krallığı'nın sömürge tarihi değil, geniş anlamıyla bütün sömürgecilik tarihinde kayda değer bir özelliğe sahiptir.³⁸ Hollanda sömürgeciliğine karşı Açelilerin din ve vatan mücadelesi olarak kabul ettikleri ve bu nedenle Kutsal Savaş (*Perang Sabil*) adıyla da anılan bu vakıa,³⁹ Açe tarihinin yüzyıllar

konusundaki duyarlılıkları ve kararlılıklarına değinilmekte; tüm Açe halkının teslim olmaması halinde savaşın hiçbir zaman bitmeyeceği vurgusu buna bir delil teşkil etmektedir. (Bkz.: Basiret, 26 Zilkade 1291 (4 Ocak 1875), No. 1416, Pazartesi, Yıl 6, s. 2.) (Not: 1873 yılında başlayan savaş 1903 yılında dönemin sultanı Muhammed Davud Şah, ailesinin Hollanda birliklerinin eline geçmesi üzerine teslim olması nedeniyle bazı araştırmacılar savaş 1903 yılında sonlandırır. Howard Dick. (2002). "Introduction", *The Emergence of A National Economy: An Economic History of Indonesia, 1800-2000*, (ed.). Howard Dick; Vincent J.H. Houben; J. Thomas Lindblad; Thee Kian Wie, Leiden: KITLV Press, s. 2. Bazı araştırmacılar ise mücadelenin önemli isimlerinden Tengku Mat Tiro'nun 1911'de şehid edilmesiyle sonlandırır. Ancak söz konusu sultan siyasi bir teslimiyet göstermediği ve Açe topraklarında direnişin şu veya bu şekilde Japon işgaline kadar devam etmesi nedeniyle savaşın 1873-1943 yılları arasında sürdüğü iddia edilir. gerilla savaşının 1911 yılına kadar sürdüğü konusunda ortak görüş vardır. Savaşın başlangıcından itibaren aradan geçen yaklaşık kırk yıllık süre sonunda Hollanda Açe'deki direnişi büyük ölçüde kontrol altına almakla birlikte, askeri yönetimi 1918 yılına değin sürdürdü. Bkz.: Hamka. (1976). "Kesimpulan dan Penghargaan Saya Terhadap Pahlawan Pahlawan Kita di Aceh", *Seminar Perjuangan Aceh Sejak 1873 Sampai Dengan Kemerdekanaan Indonesia, 22-25 Maret*, Medan, s. 11; James T. Siegel. (1969). *The Rope of God*, Berkeley: University of California Press, s. 5.

38 C. J. Stolk. (1984). (ed.). *Peutjoet*, (Çev.: Lea Morris), Published by the Vereniging Indische Nederlanders, The Hague-Amsterdam (Uitgegeven door de Vereniging Indische Nederlanders 's-Gravenhage, Amsterdam, s. 5; Samantha F. Ravich. (2004). "Eyeing Indonesia Through The Lens of Aceh", *Islam, Politics and Law in South East Asia*, Compilation, s. 9; Usman Hasan. (1976). "Introduction", *Keputusan Seminar Perjuangan Aceh Sejak 1873 Kemerdekaan Indonesia, 22-25 Maret*, Medan, s. 7.

39 Bu savaş sürecinde, Açe halkının din ve vatan duygularını kabartan *Hikayat Perang Sabi* adlı edebi eserin önemi tartışılmaz. Tengku Chik Pante Kulu adlı dönemin önde gelen hocalarından biri tarafından Mekke'de bulunduğu dönemde, 1880 yılında yazıldığı ileri sürülür. Sultanlık yönetiminin iflas ettiği ve zamanla ulemanın liderliğinde gelişme gösteren direniş hareketinde Açe halkının vatan ve din uğrunda mücadele verme azim ve kararlılığını artırmayı amaçlayan bir metindir. Metinde, bu kutsal savaşta yer alıp hayatını kaybedenleri ahirette bekleyen nimetlerin konu alındığı bölümde ayrıca, savaşa katılmayıp maddi gücüyle destek olanlar da teşvik ve methedilir. Camilerde ve mescidlerde halka ezberden okunan bu çalışmanın halk üzerinde uyandırdığı manevi etki, savaşa erkeklerin yanı sıra, yaşlılar ve kadınların da iştirak etmesiyle sahada kendini göstermiştir. 1873 yılında başlayan savaşın ilerleyen safhalarında Açelilerin mücadelelerinin devam etmesinde bu eserin önemli bir rolü vardır. Bu 'edebi' eserin halk üzerindeki etkisini fark eden Hollanda yönetimi, eserin okunmasını yasakladığı gibi,

öncesinde, örneğin 16. yüzyılın büyük bir bölümünde Portekizlilere karşı sergilendiği üzere, gerçekleştirdiği mücadele ruhunun 19. yüzyıldaki versiyonu olarak karşımıza çıkar.

Açe siyasi elitinin ve halkının Hollanda'nın teritoryal yayılmacılık politikası karşısında verdikleri mücadelede, sadece Açe'deki sıcak savaşla sınırlı kalmadı. Açe yönetimi, bu savaştan çok önce başlattığı diplomatik girişimler bağlamında Osmanlı Devletiyle ilişkiler geliştirme gayreti içerisinde oldu. Bu anlamda 1850'li yıllarda İstanbul'a gönderilen Açeli elçiler mevcut kaynaklar dikkate alındığında, belki de uzun bir aradan sonra iki devlet arasında yeniden kurulmaya çalışılan ilişkilerin yeniden başlaması konusundaki en önemli inisiyatif olarak öne çıkar.⁴⁰

Açe yönetimi, Hollanda istilasının kaçınılmaz bir hal aldığı süreçte, yani 1873 yılı saldırısı öncesinde elçilerini bir kez daha Osmanlı payitahtına gönderdi. Bu gelişme başta olmak üzere savaşın başlamasıyla Açe topraklarındaki sıcak gelişmeler özellikle ilk birkaç yıl boyunca Basiret Gazetesi tarafından yakından takip edilelerk Osmanlı kamuoyuyla paylaşıldı. Basiret'in bu yayınlarının belki de en dikkat çekici yanı, hükümeti İslâm birliğini sergilemeye yönelik politikalara sevk edici bir politika sergilemesidir.

toplantılması kararı da aldı. *Bkz.*: İbrahim Alfian. (2006). "Aceh and The Holy War (Prang Sabil)", (ed.) Anthony Reid, *Verandah Of Violence -The Background to the Aceh Problem-*, Singapore: Singapore University Press, s. 110, 113-4; Ali Hasjmy. (1971). "Hikayat Prang Sabi (III): Siapa Pengarangnja?", *Sinar Darussalam*, No. 35, Djuni, Banda Aceh, s. 37-8; A. H. Dharma. (1971). *Hikayat Prang Sabi: Mendjiwai Perang Atjeh Lawan Belanda*, Banda Aceh: Pustaka Faraby.

- 40 Açe devletinin 16. yüzyıldaki süreç ve şartlar bağlamında Osmanlı ile ilişkileri ile 19. yüzyıldaki bağlam arasında fark vardır. İlkinde siyasi ve dini ilişki ekonomi boyutuyla desteklenmektedir. Bir tür karşılıklı çıkarlar üzerine temellendirilmektedir. Oysa 19. yüzyılda Açe devletinin dini boyutu öne çıkartan bir ilişkiyi öncellediği görülür.) Sultan İbrahim, 1850 yılında İstanbul'a ilk elçi heyetini göndererek Osmanlı tebaası olma talebini ilettili. Osmanlı sultanı Abdülmecid, Osmanlı'nın Açe üzerindeki himayesini yenilediği gibi, Sultan İbrahim'in sultanlığını da onayladığı gibi, Yemen Valiliğine Açe ile ilgili konularda sorumlu kıldı. Birkaç yıl sonra, Kırım Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Açe Sultanı İbrahim, Osmanlı'ya yardım olarak 10.000 Dolar gönderdi. *Bkz.*: Anthony Reid. (1969b). *The Contest For North Sumatra -Aceh, The Netherlands and Britain (1858-1898)-*, Kuala Lumpur: Oxford University Press, s. 84.

Bu süreçte, İstanbul'a gönderilen elçiler, yazışmalar, Açelilerin gönderdiği ifade edilen mektuplar ve doğu ve özellikle Batı'daki yayın organlarında yer alan savaşla ilgili haberler Dönemin önemli siyasi gazetelerinden biri kabul edilen, İstanbul ve Kahire'de yayınlanması dolayısıyla görece geniş bir kamuoyu kitlesine seslenen Basîret Gazetesinde⁴¹ savaşın ilk üç yılına yakın bölümüyle ilgili haberlere yer verildi. Açe'deki savaşla ilgili Basîret'te yer alan haberler kadar, bu haberlere eklenen ve gazetenin editörlerince kaleme alındığı anlaşılan düşünceler bu yayın organının İslamcı yaklaşımı ortaya konmuştur. Bu bağlamda, söz konusu yayınlarda, Açe ve Osmanlı toplumu arasında dini-tarihi bağ üzerinden bir etkileşimin varlığı üzerinde önemle durulması ve sıklıkla gündeme getirilmektedir. Bu hususta bazı örnekleri aşağıda paylaşmak mümkün:

“Şimdi de Felemenkliler Devlet-i Âlîyye'nin mine'l-kadîm teba'ası olan Acelilerin hürriyetini, istiklâlini mahv ve memleketi zabt etmek üzere hücum edip hukûk-ı düvel ve milele ri'âyetsizliklerini i'lân ediyorlar. Biz kaviyyen iddi'â ederiz ki Devlet-i Âlîyye kadîmden beri teba'ası olan Acelilere teveccüh eden dâhiye-i istilânın önünü alıp hak ve şân-ı metbû'iyet ve merhametini icrâ buyuracaktır.”⁴²

Bir başka nüshada benzer bir yaklaşım şu şekilde gündeme getirilmektedir:

“Sefir-i müşarun-ileyhin mine'l-kadîm Devlet-i Aliyyenin zîr-i tabi'iyet ve himâyesinde bulunduğunu ve Açe'nin eczâ-yı memâlik-i Osmâniyye'den bulunduğunu hâvî fermânı istihâl etmezden evvel avdeti mümkün değildir.”⁴³

41 Basîret, 29 Rebiülahir 1290 (25.06.1873), No. 962, Salı, Yıl 4, s. 2; 14 Rebiülahir 1290 (10.06.1873), No. 949, Pazartesi, Yıl 4, s. 2.

42 Basîret, 7 Cemaziyelevvel 1290 (2 Ağustos 1873), No. 969, Cumartesi, Yıl 4, s. 1. (Not: Açe ve Osmanlı arasında dini-tarihi bağa dikkat çeken diğer nüshalardan bazıları şunlardır: Basîret, 20 Rebiülevvel 1290 (18 Mayıs 1873), No. 930, Cumartesi, Yıl 4, s. 1; Basîret, 8 Rebiülahir 1290 (5 Haziran 1873), No. 944, Salı, Yıl 4, s. 1; Basîret, 27 Rebiülevvel 1290 (23.06.1873), No. 936, Cumartesi, Yıl 4, s. 1; Basîret, 14 Rebiülahir 1290 (10.06.1873), No. 949, Pazartesi, Yıl 4, s. 2.

43 Basîret, 11 Rebiülahir 1290 (07.06.1873), No. 947, Cuma, Yıl 4, s. 1.

Söz konusu bu dini ve siyasi bağı ve etkileşimin somut izlerine Basîret'in ilerleyen sayılarında tanık olunmaktadır.

“..... Şâh-ı müşârun ileyhe dokuz yüz bir sene-i hicriyyesi Ramazanının birinci Cum'ası günü Osmanlı pâdişâhına itâ'at ve izhâr-ı tâbî'iyet ettiği cihetle taraf-ı Devleti Aliyye'den dahi Açe hükümdârına tâc ve nişân ve birkaç kıt'a top ve bir kıt'a fermân-ı âlişân gönderilmişti. Açe memleketi İskender Muda veyahud Makota Alam tesmiyye olunan zâtın zamân-ı hükûmetine kadar Devlet-i Aliyye'ye vergi verir idi. Muahharan Selâtîn-i izâm-ı Osmaniyye'den taht-nişân-ı hilâfet ve saltanat olanlardan birinin irâde-i seniyyesiyle Açe hükümdârları bu vergiden mu'af olmuşlar ise de yine Devlet-i Âliyye'nin dâimâ zîr-i tâbî'iyeti ve himâyetinde bulunagelmışlerdir.

İşte şu münâsebete mebnî bin beşyüz altmış yedi sene-i milâdiyyesinde Açe hükûmeti Sultân Mansûr Şâh sâir ümera-yı Hindiiye ile ittifâk edip İspanya müstemlekâtından ma'dûd Malaka şehrinde Portekizliler üzerine sevk ve i'zâm ettiği azîm bir kuvve-i askeriyye içinde dört yüz nefer de Osmanlı askeri bulunmuş idi. Bunlar (zabıt ve kumandan imiş) Açe'nin şimdiki emîri Açe'de el-ân unutulmuş olan mu'âhedât ve münâsebât-ı kadîmeye müsteniden Felemenklilerin tecâvüzüne karşı saltanat-ı seniyyenin himâyet ve vesâtatını istid'â etmiştir.”⁴⁴

44 Basîret, 5 Cemaziyelahir 1290, (30.06.1873), No. 989, Salı, Yıl 4, s. 1-2. (Not: Bu nüshada yer alan Hollanda'nın Sumatra'daki varlığını tamamıyla yitirebileceği yönündeki ifade bağlamında, Açe devletinin özellikle Doğu Sumatra'daki Langkat, Deli gibi sultanlıklarla olan yakın bağı ve bu sultanlıkların yüzyılın ortasında Açe'nin koruması altında olduklarını ilân etmelerinin kayda değer bir rolü vardır. Ayrıca 1830'lu yıllarda Batı Sumatra'da Padang'da Hollandalılara karşı gerçekleştirilen *Padri Savaşı* adı verilen kısa süreli mücadeleyi de hatırlamak gerekir. Bu nedenle, Hollandalıların Açe'deki savaşı kaybetmeleri halinde Doğu Sumatra'dan başlayarak Ada'nın büyükçe bir bölümünde Hollanda karşıtı direnişlerin başlayabileceği tahmin edilmektedir. Bkz.: Freek Colombijn. (194). *Patches of Padang: The History of an Indonesian Town in the Twentieth Century and the Use of Urban Space*, Leiden: Research School CNWS, s. 44.

Buna bağılı olarak, yüzyıllarca Takımadalar bölgesinde İslamiyetin gelişmesindeki rolüyle öne çıkan Açe yönetiminin ve de halkının özellikle Hilafet Makamına karşı besledikleri saygı ve de sorumluluğun siyasi alana doğru genişleme göstermesi dikkate alınması gereken bir hususiyettir. Kaldı ki, böylesi bir siyasi bilincin 19. yüzyıl ortalarında geliştirilmiş olmasının arka planında, iki devlet arasında kurulan ilişkinin 16. yüzyıl gibi erken bir dönemdeki gelişmelerin iki toplum arasında uhuvvetin pekiştirilmesine katkısı gözlerden uzak tutulmamalıdır.⁴⁵ Bu anlamda, Hollanda emperyalist teşebbüsünün Açe sınırlarına dayanması üzerine Açelilerin yukarıda zikredilen kadim dini-siyasi bağı yeniden güncelleme konusunda inisiyatif geliştirmişlerdir.

Metnin ilgili bölümlerinde dile getirildiğı üzere, *Basiret Gazetes'i*nde Açe'deki savaş kadar bu devletin siyasi tarihi ve sosyolojisini de ele alan yayınlarıyla bu ilişkinin Osmanlı kamuoyunda güncelleme gibi bir rol üstlenmiştir.⁴⁶ Gazetenin izlediğı söz konusu bu 'yayın politikası' İslamcı bir perspektifi yansıtmayı dolayısıyla da Açe ve Osmanlı ilişkilerinin din temelli bağlamına odaklanmaktadır.⁴⁷ Bu anlamda, gazete editörlerinin sadece dönemin Osmanlı Hükümeti'ne mesajlar vermekle kalmadığı, aynı zamanda genelde Takımadalar ve Güneydoğu Asya, özelde Açe'ye dair dönemin kamuoyunu bilgilendirme çabası içerisinde olduğu

45 Osmanlı-Açe siyasi ilişkilerinin uzun bir geçmişe dayandığına dair bazı atıflara gazetenin ilgili sayılarında rastlanıyor. *Bkz.*: 20 Rebiülevvel 1290 (18 Mayıs 1873), No. 930, Cumartesi, Yıl 4, s. 1. (Not: 16. yüzyılda Açe Devleti'nin Ali Riayat Şah el-Kahhar döneminde (1566), Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermesi, temelde aynı dine mensubiyete dayanıyordu. *Bkz.*: Teuku İskandar. (1966). *Bustan'us-Salatin*, Bab II, Fasal 13, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa Dan Pustaka, s. 31-2; Teuku İskandar. (1978). *Hikayat Aceh* (Kisah Kepahlawanan Sultan İskandar Muda), (Alih Bahasa: Aboe Bakar), Seri Publikasi Nomor 1, Proyek Rehabilitasi Dan Perluasan Museum, Dareaah Istimewa Aceh, s. 42; J. C. Van Leur. (1967). *Indonesian Trade and Society: Essays in Asian Social and Economic History*, The Hague: W. Van Hoeve Publishers Ltd, s. 159.

46 Basiret, 20 Rebiülevvel 1290 (18 Mayıs 1873), No. 930, Cumartesi, Yıl 4, s. 1.

47 Bu noktada gazetenin bazı nüshalarında Açe'nin İslamlaşma süreçleriyle ilgili bilgilendirme içerikli yayınlar dikkat çekicidir. *Bkz.*: 20 Rebiülevvel 1290 (18 Mayıs 1873), No. 930, Cumartesi, Yıl 4, s. 1; 29 Rebiülahir 1290 (25.06.1873), No. 962, Salı, Yıl 4, s. 2.

anlaşılmaktadır. Bu anlamda, Açe'deki savaşın neredeyse gün be gün aktarılmasının yanı sıra, bu haberlerin ardından yapılan editöryal izahlar ve eklemeler açıkçası bu noktaya işaret etmektedir. Bu editöryal açıklamalarda, aynı zamanda Osmanlı ile Açe arasındaki dini-siyasi bağa da dikkat çekilmektedir. Bu hususa bir örnek olması hasebiyle řu kısa metni alıntılanak mümkün:

“Evvelce beyân ettiğimiz gibi yine tekrâr ederiz ki İngilizler Perim Adası'nı^{48*} zabt ile hukûk-ı milele münâfi bir harekette bulundular. Şimdi de Felemenkliler Devlet-i Âliyye'nin mine'l-kadîm teba'ası olan Açelilerin hürriyetini, istiklâlini mahv ve memleketi zabt etmek üzere hücûm edip hukûk-ı düvel ve milele ri'âyetsizliklerini i'lân ediyorlar. Biz kaviiyen iddi'â ederiz ki Devlet-i Âliyye kadîmden beri teba'ası olan Açelilere teveccüh eden dâhiye-i istilânın önünü alıp hak ve şân-ı metbû'iyet ve merhametini icrâ buyuracaktır.”⁴⁹

48 *Perim Adası için Bkz.: Durmuş Akalın. (2014). “İngiltere ve Osmanlı Devleti Arasında Perim Adası (1798-1914)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 33, S. 56, s. 233-263.

49 Basîret, 7 Cemaziyelevvel 1290 (3 Temmuz 1873), No. 969, Cumartesi, Yıl, 4 s. 1.